

1. Теорія та історія культури

Москвічова Ю.О.

*кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри музикознавства,
інструментальної підготовки та хореографії
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

СПЕЦИФІКА УКРАЇНСЬКОГО РОМАНТИЗМУ ЯК СВІТОГЛЯДУ В КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ XIX СТОЛІТТЯ

Романтизм як європейський світогляд кінця XVIII — першої половини XIX ст. сформував духовно-політичний клімат, де актуалізувалося питання народу та історії, яке німецькі романтики піднесли на рівень філософії. Ґрунтуючись на осмисленні місця та ролі народу в історії, романтизм виражав самобутню ідеологію, що надала духовного смислу XIX сторіччю, яке ввійшло в історію як доба націоналізму. Український романтизм базується на філософських набутках німецьких романтиків та на власних філософських думках (Г. Сковорода, П. Юркевич та ін.) Формування романтизму в Україні сприяло пробудженню національної свідомості, утвердженню історичної самобутності народу, культурних традицій, мови й літератури. Напротивагу класичній теорії високих і низьких жанрів, романтична творчість довела продуктивність художньої взаємодії. Романтизм зруйнував нормативну систему жанрів і змінив її на культ синтезу протилежних рис. Особливої ваги набуває самоцінна людська особистість, і український романтизм тут не був виключенням. Посилена увага до внутрішнього життя особистості, боротьба проти знеособлення як окремої індивідуальності, так і проти знецінення своєрідності цілого народу, — головні мотиви романтичних творів мистецтва [2, с. 46].

Специфічним проявом українського романтизму став його націоцентричний характер (на відміну від соціоцентричного західноєвропейського). Для обґрунтування самодостатності народу українські романтики зверталися до народної мови. Вони доводили, що нею можна передавати філософські й мистецькі ідеї та глибокі почуття. «Літературному романтизму, – як зазначає І. Арендаренко [1], – притаманна типологічна єдність, але разом з тим у ньому виразно проявляється національна своєрідність. Кожна романтична література того чи іншого народу має як загальні концептуальні, так і специфічні риси, зумовлені суспільно-політичними, культурно-історичними та особистісними чинниками. Інакше кажучи, романтизм активізовував, з одного боку, зв'язки між літературами різних країн, а з другого, увиразнював самобутність окремого письменства» [1, с. 4–5]. Романтики визнавали мову як головний чинник формування національної самосвідомості і національно-культурного відродження.

Першим осередком українського романтизму став Харківський університет, в якому у 20-х рр. XIX ст. професор Ізмаїл Срезневський згуртує навколо себе однодумців, які цікавляться класичною німецькою філософією, слов'янськими літературами та етнографією. До гуртка харківських романтиків входили такі вчені та літератори як Л. Боровиковський, А. Метлинський, М. Костомаров, О. Корсун, О. Шпигоцький, Я. Щоголів та ін.

У 40-х рр. XIX ст. другим осередком романтичного руху стає Київський університет. У цей час в Києві створюється Кирило-Мефодіївське братство, засноване в грудні 1845 - січні 1846 року. До нього входили М. Костомаров, П. Куліш, О. Навроцький та кілька студентів, серед яких були М. Гулак та В. Білозерський. Кирило-Мефодіївське братство проіснувало недовго, на початку 1847 р. члени його були заарештовані. Ідея слов'янської єдності прийшла до Києва з Харкова разом з М. Костомаровим. Саме в Харкові 1840 р. Костомаров ініціював ідею зближення слов'ян, у якій наголошував на збереженні самобутності кожної слов'янської нації. Вже в Києві виникла ідея створення федерації слов'янських народів на основі їхньої свободи і політичної

самодостатності. Слов'янська ідея в напівколоніальних народів пробуджувала віру й надію у швидке здобуття якщо не повної незалежності, то принаймні політичної та культурної автономії у федерації одноплемінних народів. За своїм ідейним і світоглядним спрямуванням кирило-мефодіївці, як і всі європейські романтики, були ідеалістами і в філософському, і в соціально-ідейному вимірах. Їхній ідеалізм ґрунтувався на переконанні, що народ наділений силою духу, вкладеного в нього Богом. Саме тому з глибин народного духу виростала потреба в самодостатності. Вона знаходила вияв найперше в поезії й філософії, а далі потребувала практично-реального втілення.

Третім осередком українських романтиків стає Львів. Початки національного відродження у Галичині пов'язані з іменами представників так званої «Руської трійці»: М. Шашкевичем, І. Вагилевичем, Я. Головацьким [4, с. 22]. Прагнення до національної самодостатності в галицько-українській еліти пов'язане зі змаганнями за народну мову як літературну. Свого розквіту романтизм досягає у творчості Т. Шевченка, П. Куліша, М. Вовчка, Є. Гребінки, С. Руданського та ін., збагативши українську літературу такими жанрами як балада, драма, історична поема. В розкритті змісту соціальної дійсності романтики вдавалися до прийому «сократичної іронії». В Україні це преромантик І. Котляревський, романтики Г. Квітка-Основ'яненко, М. Гоголь, Т. Шевченко, у якого гумор переростає в соціальну сатиру. У романтичній іронії, за висловлюванням німецького романтика Ф. Шлегеля, «все має бути жартом і все — серйозним, все простацьки щирим і все глибоко удаваним»[3]. Романтична іронія як художній прийом дозволяє оголити правду дійсності, показати її непривабливі сторони і внутрішню суперечність. Порівняння романтичної іронії в Німеччині та Україні показує, що їх основу становлять одні й ті самі схеми та механізми сміхової культури.

В музичному мистецтві романтизм позначений глибоким проникненням у внутрішній світ людини, а також широким використанням фольклорного матеріалу. Музичний романтизм зародився під потужним впливом літературно-філософської основи та протиставив утилітаризму та нівелюванню особистості

жагу до безмежної свободи, індивідуальної досконалості та людської незалежності. Особлива щирість і задушевність, багатогранне розкриття внутрішнього духовного світу людини є характерною ознакою творів українських романтиків. До романтичних ознак в музиці дослідники відносять інтерес до старовинного, самобутнього народного, наївного, фантастичного, духовно-піднесеного, дивовижного, прекрасного, що мали вираження в естетично-ідеологічній системі романтизму. Вперше українські народні мелодії на повну силу зазвучали в опері С. Гулака-Артемовського “Запорожець за Дунаєм”. Ідеї національного відродження втілювались у творчості П. Сокальського, С. Воробкевича, П. Ніщинського, В. Заремби і, звичайно, М. Лисенка, який підніс українську професійну музику до рівня європейського і світового мистецтва. Найпопулярнішими жанрами фортепіанної музики окресленого періоду стають мазурки, вальси, ноктюрни, елегії, пісні без слів та рапсодії.

Як стиль, романтизм належить до своєї історичної епохи і разом із нею закінчився. Проте, романтизм зберігається у наступних періодах розвитку мистецтва у вигляді творчої тенденції, яка не тільки не згасла у другій половині XIX століття, а поступово посилилась наприкінці XIX – на початку XX століття.

Обстоювання української національної ідеї постає важливим завданням і сьогодні. Як і в епоху романтизму так само гостро постає тема мови – головного чинника формування національної самосвідомості, ідентичності; розвитку культури й мистецтва. Поряд із проблемою збереження традицій, власної культури, духовного надбання минулих епох, виникають і вирішуються питання інтеграції у світову культурну спільноту на підвалинах загальнолюдських цінностей.

Список використаних джерел:

1. Арендаренко І. По дорозі й назустріч (англійська та українська романтичні поезії: порівняльна типологія і поетика). К.: ПЦ “Фоліант”, 2004. 216 с.

2. Калениченко Н. Українська література ХІХ ст. Напрями, течії. К. : Наукова думка, 1977. 316 с.

3. Мислителі німецького романтизму / Упор.: Л. Рудницький, О. Фешовець. Івано-Франківськ, Лілея-НВ, 2003. 190 с.

4. Регуш Ю. Романтичні тенденції в поезії Якова Щоголева. Автореферат дис. ... канд. філологічних наук. Бердянськ, 2013. 24 с.